

**Ilmari Kianto népábrázolásának jellegzetességei
A *vörös vonal* című regény kapcsán**

PASZTERCSÁK Ágnes

Eltérés az idealizáló ábrázolásmódtól

A XIX. század első harmadától hagyományozódó népábrázolás¹ nagy tradíciója a XX. század első évtizedeiben a sorsfordító történelmi, gazdasági, politikai események hatására újult erővel folytatódott a finn irodalomban. Ez a hagyomány továbbra is a prózában volt tartós és központi jelentőségű, ám ekkor az írók már távol álltak a XIX. században oly meghatározó runebergi látásmódtól. Runeberg népábrázolása indentitástudatuk erősítése végett még hazafias pártostól fűtött, a parasztságot ő még példaértékűnek, morálisan tisztának, romlatlannak rajzolta meg. A realizmus hatására már a XIX. században elkezdődött, a XX. században pedig tovább erősödött ezzel az ún. idealizáló ábrázolásmóddal való nyílt polemizálás, általánossá vált az a törekvés, amely a parasztság életkörülményeiről, mindennapjairól, szociális és politikai helyzetéről reális képet ad, jellemét pozitív és negatív tulajdonságaival együtt rajzolja meg. Ezekben a népábrázoló művekben erős a társadalomkritika, gyakran tárgyalják egyén és társadalom viszonyát, a hatalom természetrajzát, az emberi értékek mibenlétét, s főként a század első két évtizedében az aktuális történelmi-politikai események keretébe ágyazva adnak képet a parasztság helyzetéről. Ezt a törekvést figyelhetjük meg Ilmari Kianto esetében is, kinek két legfontosabb népábrázoló mű-

¹ A fogalom a finn „*kansankuvaus*” megnevezés szó szerinti fordítása, ám hangsúlyoznom kell, hogy a finn „népábrázolás” elnevezés nem a lukácsi tükrözésesztétikára alapozott fogalom – mint ahogy az sokszor használatos így a magyar népi írókkal kapcsolatban –, hanem sokkal nagyobb szerepet kap benne a kifejezés, mely az ábrázolásnál alanyibb, szubjektívebb. A valóság adekvát leírása nem válik itt a megformálás alapeszményévé, sokkal inkább teret enged a fikciónak, a kifejezésnek. A század elején a magyar irodalomban oly kedvelt, szociográfiai igénnyel írott munkák a finn irodalomban nem válnak jellegzetessé, helyüket a teljes mértékben fiktív regényvilágra építő művek töltik ki.

vének háttérben [*Punainen viiva (A vörös vonal), Ryysyrannan Jooseppi*] a kor aktuális történelmi, politikai eseményei állnak. A *vörös vonal* az 1907-ben lezajlott első szabad parlamenti választások, s az azt megelőző szociáldemokrata agitáció problematikájával foglalkozik, mely történelmi időszakot az elbeszélő beépíti gondosan kialakított érvrendszerébe (argumenta a tempore).² A téma aktualitása kivívta a kortársak kedvező fogadtatását, a művet mind a parasztság, mind a szociáldemokrácia kritikájaként olvasták. A runebergi eszményített parasztság itt tudatlannak, lustának, cselekvőképtelennek, anyagilag és szellemileg egyaránt szegénynek mutatkozik. A szociális regénnyel szemben támasztott elvárásoknak megfelelően Kianto nem idealizál, realizstikusan, ám megértően ábrázol, mely ábrázolás komorságát a humor eszközeivel enyhíti. Mindezek ellenére a regény mégsem értelmezhető a parasztság ellen íródott vádiratként, a kritika sokkal hangsúlyosabban érinti az értelmiségnek, a felsőbb néprétegeknek, az egyháznak a parasztsághoz való viszonyulását, melynek közvetett következményeként jelentkezik azok szellemi és szociális elmaradottsága. Megállapítható, hogy ennek a típusú ábrázolási módnak a gyökerei egyrészt Kianto korábbi műveire, másrészt az orosz realistákkal kapcsolatos olvasmányélményéhez – elsősorban Tolsztojnak a parasztsághoz való viszonyához – nyúlnak vissza.

Török Endre értelmezése szerint³ Tolsztoj hibának vélte, sőt egyenesen bűnnek tekintette a parasztság kisajátítását akár az államhatalom, akár az egyház által. Kiantónak a vallásról alkotott nézetei hasonlatosak Tolsztojéhoz, aki szakított az egyházi, intézményesített vallással, miután a pravoszláv egyházban elenséges érzületeket tapasztalt minden más vallással szemben, s rájött, hogy ez a vallási türelmetlenség megosztja az embereket. Megmaradt viszont az evangélium iránti tisztelete, mely természetszerűen követelte a társadalmi különbségek elvetését. A szeretet-elv egyik író esetében sem jelenti a parasztság idealizálását, az irántuk való rajongást, sokkal inkább jelenti az egyenrangú viszonyulást, a társadalmi különbségtevésről való lemondást. A fentiekből kiindulva megállapítható, hogy Kianto tolsztojanizmusában meghatározó érték a morális tisztaság, a hazugságok leleplezése, s ez a viszonyulás nem engedi meg az idealizáló ábrázolásmódot. Mindezek ellenére néprábrázoló műveiben az író szimpátiája végig a parasztság oldalán marad. A tolsztoji szeretettan legnyilvánvalóbb megmutatkozása nála a parasztság megértése. Kianto levelezéséből és naplójából kiderül, hogy Tolsztojon kívül Dosztojevszkij és Gorkij is fontos olvasmá-

² A retorikai vizsgálódásokkal kapcsolatban lásd: Szörényi László–Szabó G. Zoltán: *Kis magyar retorika*. Helikon kiadó. Bp., 1997.

³ Török Endre: *Lev Tolsztoj (Végtudat és regényforma)*. Kairosz Kiadó, 1999.

nyai közé tartoztak. Mindkét orosz szerző a humánus hangsúlyozásával ábrázolja a társadalom legszegényebbjét, ám meg kell jegyeznünk, hogy a finn irodalomban nem általános, hogy ehhez az értelmiség kritikája is járul, mint a tárgyalt regény esetében. Gyakori közös vonás, hogy mind Kianto, mind Dosztojevskij és Gorkij szereplői gondolkodnak, filozofálnak, annak ellenére, hogy tanulatlanságuk határt szab ezen lehetőségeiknek.⁴ Az anyagi szegénység így nem feltétlenül jelent szellemi szegénységet, amennyiben a szellemi tudás nem azonos a tanult ismeretekkel.

Milió, létforma

A finn regényekben a környezetrajz az elbeszélő narrációjának szerves része, amennyiben a milió bemutatása érvrendszerének alapját képezi. A kitérés (digressio) így minden esetben szorosan összefügg az elbeszélő szövegrészekkel, még ha a leírás beékelésének indokoltsága csak fokozatosan válik is világossá.⁵ Mivel az elbeszélő egy életformát kíván bemutatni, elengedhetetlen, hogy annak külső körülményeiről szóljon. A környezetrajz, a tájleírás minden esetben az elbeszélő érvrendszerének része, bizonyos értelemben a szereplők identifikációjában is szerepet kap, nem pusztán „írói pótszer”⁶, ahogy Lukács György a leírást tekintette. Ilyen értelemben a Genette-i „leíró szünet”⁷ kifejezés is kiegészítést kíván, bár ő elismeri, hogy a leírások szerepe másodlagos ugyan, de mégis lényegi. Ezen regény esetében a főszereplők közvetlen környezetét, életkörülményeiket leíró szövegrészek szünetnek tekinthetők abban az értelemben, hogy a narrátor „feladatának tekinti, hogy a saját nevében és az olvasó informálása végett”⁸ magára vállalja a környezet leírását, amit a történetnek azon a pontján a szereplők nem kísérek figyelemmel. Ám ezek a szövegrészek a cselekmény megkezdése előtt állnak (illetve ezeket a keretrész előzi csak meg), így nem tudnak kilépni a történet időbeliségéből (ekkor tekinthetnénk pusztán szünetnek), illetve a történet időbelisége ezzel kezdődik. Ezeknek a leírásoknak a többsége tehát csak látszólag független a fő cselekményszáltól, valójában az ott kifejtett érvrendszer alapját képezi, így nem fogadható el ebben az esetben Barthes cselekvésközpontú elmélete sem, miszerint az elbeszélésben szereplő leírás csak tematikai mutató, vagy kiegészítő lehet, de soha nem te-

⁴ Maria-Liisa Nevala: Kianto. SKS. Helsinki, 1986. 120–121.

⁵ A leíró szövegrészek vizsgálatával kapcsolatban lásd: Mieke Bal: A leírás mint narráció. In: Narratívák 2. Szerk.: Thomka Beáta. Kijárat Kiadó. Bp., 1988. 135–171.

⁶ Szegedy-Maszák Mihály: Kemény Zsigmond. Szépirodalmi Kiadó. Bp., 1989. 35.

⁷ Gérard Genette: Az elbeszélő diszkurzus. Az irodalom elméletei I. Jelenkor Kiadó. Pécs, 1996. 83.

⁸ uo. 85.

kinthető lényeknek.⁹ A tájleíró szövegrészek szerepe hasonlóan összetett: a táj szerepeltetése sosem öncélú, összefüggésben lehet a szereplők lelkiállapotával, szerepet játszhat a cselekmény végkimenetelében (I. keretrész), vagy mint a szereplők ellenfele, illetve segítője kaphat szerepet. A leírásoknak ez a szerepe végig jellemző lesz a regényre, a körülmények igazolni, indokolni látszanak egy életformát, egy cselekedetet, sőt részben még a külső és belső jellemeket is, tehát itt a leíró szövegrész van olyan rugalmas, hogy felnyithatjuk, és megalkothatjuk belőle akár az egész elbeszélés jelentését.

A regény főszereplője Topi Romppanen és felesége, Riika, akik a világtól elzárva az orosz határhoz közeli lápos erdőségben laknak, távol mindentől, amit szemléletesen hangsúlyoz a természet jelenségeinek megszemélyesítése, metaforizáltsága:

„Fekete sziklaként gubbasztott egy hatalmas erdős domb tetején, ahonnan messzire el lehetett látni északnyugati és északkeleti irányba, és különösen délkelet felé, de délnyugatra a kilátást egy még magasabb emelkedés korlátozta, amelyet ősi ráérzéssel Hiisivaaranak (Ördöghegy) neveztek el.”¹⁰

Az elbeszélő fontosnak tartja hangsúlyozni ezt az elzártágot, mert ez a későbbiekben részben magyarázza, részben felmenti az itt élők anyagi és szellemi elmaradottságát, így a leírás hatása nem korlátozódik magára a leíró szakaszra:

„A kunyhó nagyon magányos volt; a legközelebbi emberi település, egy másik rozzant kunyhó fél mérföldnyire duzzogott egy nagy mocsár mögött, az Orosz-Karjalában levő legközelebbi házig már két egész mérföldre nőtt a távolság. A templomos faluig pedig olyan hosszú ösvény vezetett, hogy amióta a világ világ, soha nem hallatszott a harang kondulása...”¹¹

Maga az elbeszélő a fokalizálója ennek a leírásnak, aki fokozatosan a kunyhó felé közeledve mutatja be a vidéket, elhelyezi a kunyhót lokálisan, majd egyre szűkítve a megfigyelési területet, értékeli a környezetet. Elemzésében a természetlenség és az elzártág hangsúlyozódik (I. a hangsúlyozott jelzők stílusárnyalatát: *terméketlen* mocsarak, *halálosan lehangoló* lápok, *névtelen* tavacska, *rozzant* kunyhó), a leírás/szemlélődés lassú ritmusa pedig ezen állapot maradandóságát, a természet örök változásában megmutatkozó állandóságát emeli ki. Feltűnően hosszan tárgyalja az elbeszélő a kunyhó más településektől való távolságának meghatározását. Állítását többféleképpen igyekszik bizonyítani: konkrét, mindenki által elfogadott számokkal, mások véleményével („Az öre-

⁹ Mieke Bal: im. 138.

¹⁰ Ilmari Kianto: A vörös vonal. In: A farkasmenyasszony. Európa könyvkiadó. Bp., 1985. 127–128.

¹¹ uo. 128.

gek úgy tartották (...) a fiatalok szerint”¹²), a népi mértékegység szerint („s még egy jó darab út hozzá”¹³), mindennapi tapasztalatokra alapozva (nem hallatszik a harang kondulása). Tudatában van, hogy állítása nem ellenőrizhető, de az elzártság tényére épít az elbeszélés során, ezért igyekszik az olvasót minden eszközzel meggyőzni erről.

Ebben a közegben nincs jelentősége semmi másnak, csak az életben maradásnak. Az ember maga itt a természet része, annak kiszolgáltatottja. Ennek a mindennapi életre vonatkozó analógiájára figyelmeztet az elbeszélő akkor is, amikor a főszereplők teljes nevének történetéről tájékoztat, s a környezet és az előkelő nevek éles ellentétére építve hangsúlyozza ezen életforma lefokozottságát. Meglehetősen ironiával viszonyul ehhez, hangsúlyozva, hogy ebben a közegben a nevek is épp olyan egyszerűvé válnak, mint viselőik, az emberi értékek nem ezek alapján határozhatók meg.

A kunyhó és az ott élők sanyarú hétköznapijainak részletes bemutatása tudatos szelekció eredménye, s mint ilyen a szerzői intenciónak fontos része¹⁴, hiszen: „*A végtelen erdőben élő szegények belső szenvedéseit a nagyvilág nagyon sok embere aligha tudja még csak megsejteni is.*”¹⁵

Ezekben a szövegrészekben a történetészövés leértékelődése figyelhető meg. Ez a mozzanat néhol az életképszerűség érzetét kelti, ami a XIX. századi realista regényhagyományhoz közelíti a művet.¹⁶ A bemutatás nem kizárólag a narrátor leírásai alapján történik, hanem a mindennapi teendők elvégzése, a főszereplők cselekedetei, dialógusai által tárul fel ez a majdhogynem a vegetáció szintjére süllyedt létforma. Ezen a ponton adódik a regény párhuzamba állításának lehetősége Veres Péter novelláival (pl. *Gyepsor-novellák*), ahol az életforma lefokozottságát az emberi kapcsolatok minősége (sok esetben minőségi romlása) is jelzi. Ezt a hiányból építkező életformát érzékelteti a családtagok egymáshoz való viszonyulása, akik általában keveset beszélnek, mondanivalójuk a lényeges, mindennapi tevékenységeket érintő közlésekre szorítkozik. Tartózkodnak a felesleges mozdulatoktól is: „*A házaspár nem fogott kezet, megfelelt a jó napot kívánásnak egy szemhunyorítás is.*”¹⁷

¹² uo.

¹³ uo.

¹⁴ Wolfgang Iser: A fikcionálás aktusai. In. Az irodalom elméletei IV. Jelenkor Kiadó. Pécs, 1997. 59.

¹⁵ Kianto: im. 132.

¹⁶ Szegedy-Maszák: im. 19.

¹⁷ Kianto: im. 165.

Hosszabb eszmefuttatásaikat ritkán osztják meg egymással, a féltés, a törődés, a másik tisztelete inkább cselekedeteik célzatosságából érezhető. Az életforma lefokozottságát jól példázza Riika hétköznapi hangulatának leírása:

„Nem volt jókedvű, valójában nem volt rossz sem, csak egy finn zsellér-asszony hétköznapi hangulatában, egy olyan szürke lelkiállapotban volt, amely a féléhes, félmeztelen gyerekekkel való, napról napra ismétlődő veszekedés következménye volt.”¹⁸

Megfigyelhető, hogy az elbeszélő – mintegy az elmondottak hitelességét, meggyőző erejét erősítendő – magyarázattal él ezzel kapcsolatban. Olyan érvet használ bizonyítékként, amit a közvélemény is általánosan elfogad, illetve mely állítás tartalmát a környezetrajz segítségével már megalapozottnak véli:

„Nehéz volt az élet a vadonban!... A vadon nyomta rájuk bélyegét.”¹⁹

Az, hogy a hétköznapi beszéd sok esetben a lényegi vázra van csökkentve, mind Veres Péter, mind Kianto esetében jelzésértékű, ám Veres Péter novelláiban mégis nagyobb ennek a jelentősége, hiszen a hallgatás, a csönd közelebb áll a finn ember mentalitásához. A hallgatás nem feltétlenül jelenti a nyelvvel szembeni bizalmatlanságot Kianto szereplői esetében, hanem inkább a beszéddel szembeni fenntartásukat fejezi ki, amennyiben gondolati megnyilatkozásaik mindkét regény egészét tekintve meghatározóak, nyelvileg telítettek.

Intencionált ennek az elzárt világnak a körültekintő, részletes bemutatása annak érdekében is, hogy az olvasó tisztában legyen azzal, mit jelent itt a szociáldemokrata agitátor által felvillantott lehetőség a vörös vonal meghúzására, azaz a szabad választásra.

A vörös vonal jelentésrétegei

A népábrázolás *A vörös vonal* esetében az első szabad parlamenti választások történelmi eseményébe van ágyazva, melynek kapcsán megmutatkozik a század eleji finn paraszti világ mibenléte, s lelepleződnek az aktuális politikai történések visszásságai. A történelmi háttér ismeretében válik a címbéli vörös vonal kettős metaforikája a regény zárlatában teljesen kifejtetté. Kianto ezen szóképjátéka mind szerkezetileg, mind szemiotikailag összetettebbé, tömörebbé, többsíkúvá teszi a művet annak ellenére, hogy a metafora két jelentése jól elkülöníthető, nem játszik egybe. A vörös vonal egyrészt konkrétan utal a választás mechanizmusára, miszerint a választók egy határozott vörös vonal húzásával teszik le voksukat az adott pártra vagy személyre. Ez a konkrét jelentés azonban misztifikálódik Topi szemében, hiszen tudni nagyon keveset tud – s

¹⁸ uo. 178.

¹⁹ uo. 132–133.

azt is manipuláltan – a választás mibenlétéről, csak azt érzi, hogy ez a vonal egész eljövendő életét változtathatja meg. A vörös vonal konkrét jelentéséhez jelentéstepadással járuló többletjelentés, vagy másodlagos jelentés kiépülése párhuzamosan halad azzal a folyamattal, melynek során Topi megismeri a szociáldemokrácia tanításait, működését, megérti a választás jelentőségét, így válik számára a jel – a konkrét jelentés helyébe fokozatosan behelyettesítve a másodlagos jelentést – az új élet szimbólumává. A metafora ezen jelentésrétege az egész regényen végigvitt, így explicit allegóriaként is értelmezhető, hiszen a gondolati sík egy része a megfogalmazás egy részében lexikálisan is jelen van. Másik jelentésére csak a regény zárlatában derül fény, de ez szoros összefüggésben van már a nyitó fejezettel.

A mű keretes szerkezetű, s a keretben történt események közvetlenül nem függenek a fő cselekményszáltól, azaz Topiék, ezáltal a parasztság és a választások kapcsolatának bemutatásától. A keretrész, illetve a regény a finn népábrázoló regényekre oly jellemző tájbrázolással indul, ahol – mint később kiderül – a téli finn táj mint az ember ellensége jelenik meg. A keretrész e tájleíró szövegrészei fontos szerepet játszanak az elbeszélés egészére nézve, hiszen azontúl, hogy elősegítik a szöveg kohézióját, a szövegben életre keltett világ is ezekben van felépítve. A regénykezdő tájleíró szövegrész fokalizálója az elbeszélő, és csakis ő, így az olvasónak sem nyílik más megközelítési módra lehetősége. A megfigyelés során az elbeszélő rögtön értelmezi is a látottakat, az állatok viselkedéséből, mozgásából következtetéseket von le. Elsőre úgy tűnik, hogy a megfigyelés során csak a tárgy mozog, a szemlélő nem, tehát valamiféle megélelésbeli mozgásról van szó. Ebben elbizonytalanít minket a szemügyre vett állatok sokasága és eltérő térbeli elhelyezkedése. Valószínűsíthető tehát, hogy magának a szemlélőnek is mozognia kell, hiszen nem láthat ennyi mindent egy helyben, annak ellenére, hogy a szövegben az ő mozgására konkrétan semmi nem utal. A természet jelenségeivel kapcsolatos megszemélyesítés, metaforizáltság, lírai hangvétel és plasztikus ábrázolásmód szintén nem idegen a finn regény természetétől, s itt bizonyos mértékben romantikus színezetet kölcsönöz a műnek:

„A fagy ura éjjel–nappal vasmarokkal szorongatta a földanya mellét, egyre mélyebbre hatolt a belső részek felé, megdermesztette a lüktető ereket és a folyékonyan hullámozó vizeket.”²⁰

A természet mostoha arcát mutatja ezen a késő őszi napon, mindent jeges kéreg borít, az állatok a hideg elől biztonságos helyre menekültek, kevés a mozgás, a tájon csend uralkodik. Ezt a csendet töri meg hirtelen egy idegen hang,

²⁰ uo. 121.

mely riasztóan hat mindenre: az erdő királya, a medve igyekszik téli állomáshe-lye felé a finn határ közelébe. A medve feltűnése nemcsak a csendet töri meg, de észrevehetően felgyorsul az elbeszélés ritmusa is, érzékeltetvén az egyre erősödő feszültséget. A felségesnek, ugyanakkor kegyetlennek feltüntetett med-ve gondolatait is megismerhetjük, ahogy nosztalgiával emlékszik első tehénva-dászatára. Az elbeszélés folyamán e retorikai kitérő (digressio) azért lesz fon-tos, mert az egész első fejezet baljós előjelként értelmezhető: az elbeszélő a re-megő állatok és a magabiztos medve, a szinte mozdulatlan természet és az ak-tív, az útból minden akadályt elhárító állat oppozíciójára, valamint a termé-szet ciklikusságában is érvényesülő állandóságára épít. Előszeretettel él a bőví-tés (amplificatio) lehetőségével is (l. a medve erőpróbálgatásainak, illetve te-hénvadászatának említése), ezáltal elsősorban az olvasót kívánja olyan belátás-hoz juttatni, amely az ábrázolni kívánt tárgy szemléletéhez szükséges, másod-sorban az állat cselekedeteinek említése a maga erőteljességével utal a rákövet-kezendő, nagyobb mérvű kibontakozásra (l. a medve és Topi halálának össze-függése).

A festőien, szinte plasztikusan ábrázolt vadonban az elbeszélő figyel a rész-letekre, a felsorolás (enumeratio) alakzatával élve hívja fel a figyelmet az élővi-lág szokatlan riadalmára. A hatás fokozása kedvéért bizonyos mozzanatokat külön sorba szedve hangsúlyoz, nagy figyelmet szentel a riadt állatok jellemzé-sekor az igék megfelelő stílusárnyalatának (*fél, menekül, bújkál, nem mer, ku-corog* stb.), hogy aztán a medvéről áttérjen Topi családjának bemutatására. A természet ezen történéseit az elbeszélő jelként (signa) kezeli, érvrendszerének részévé emeli, ezáltal enged következtetni a tragédiára. A baljós előjelek egyre nyilvánvalóbbá válnak a második fejezetben, amikor a narrátor említést tesz Topi tehenéről. A parasztházat az orosz határhoz közeli erdőségben helyezi el, ahová a medve is tart. A történetmondó a téli álmát alvó állatot hagyja el, s ez a mozzanat késlelteti a tragédiát. A medve állapotára, mozgására a fő cselek-ményszáltól eltávolodva, az elbeszélő folyamatot megszakítva egy-egy mondat erejéig mindig visszatér a narrátor, játékban tartva a keretrész keltette baljós hangulatot. Ez a mozzanat emlékeztet a realista regény azon megoldására, melynek során „A cselekmény nagyobb egységeiben bekövetkező változást a szöveg előrevetíti a stílus kisebb egységeinek síkján.”²¹ A névjáték a vaddal kapcsolatban is megfigyelhető, az elbeszélő egymástól eltérő stílusárnyalatú megnevezéseket használ: *medve, vad, az erdő királya, mackó, szörny, őfelsége* stb. (*karhu, peto, metsänkuningas, kontio, otso, kunnioitettava majesteetti*). A szinonimitás adta lehetőségeket használja így ki, mely szinonim szóalakok köz-

²¹ Szegedy-Maszák: im. 17–18.

ti fokozás értékű szemantikai különbségekre épít. Annak ellenére tehát, hogy a természet jelenségei egyértelműen tragédiát sejtetnek, az elbeszélő mégis némi képp elbizonytalanít a medve szerepét illetően, illetve utal arra, hogy ő is a természet része, tettét elsősorban biológiai szükségletek vezérlik. Ezáltal határolódik el attól, hogy Topi halálát Isten büntetéseként értelmezze. Ez igazolódik be a regény zárófejezetében, amikor a téli álmából felébredt éhes állat épp Topi egyetlen, az életet jelentő tehenét szemeli ki magának, amiért Topi természetesen szembeszáll vele, s az egyenlőtlen harcban alulmarad. Itt válik világossá a vörös vonal másik jelentésrétege, amikor a medve ütése következtében Topi nyakából vörös vonalként folyik a vér.

Értelmezhetjük tehát úgy, hogy ez a jel szimbóluma egy új élet lehetőségének (ennek a kiindulópontját jelentené a választás), ám amíg a parasztság ilyen anyagi és szellemi sivárságban él, amíg a felsőbb néprétegek csak a maguk hasznát tartják szem előtt, addig ez az új lehetőség csak „halált hoz” a parasztságra, vagyis élethelyzetük javulása nem várható. Ezt a jelképes értelmet sugallja a Topi nyakából folyó vér, ebből kiindulva vállalhatja fel a keretrész az exemplum-jelleget, s így érvényesül a metafora két jelentésrétegének oppozíciója is.

Az álmok identifikáló szerepe

Kiantónak az általam vizsgált két művét a már említett szakirodalmak általában sok humorral telített, realiztikus népábrázolásként tárgyalják. E kategorizálás egyértelműségét több, a romantikára emlékeztető mozzanat cáfolja, melyek közül a legfontosabb a sors jelképének, a téli álmából ébredő medvének a szerepe, a természet jelenségeinek megszemélyesítése, valamint a szereplők álmának kulcspozíciója a konstrukcióban.

Az álmok²² nagyban eltérnek a mű meghatározó stílusától, szerkezetileg pedig fontos csomópontot jelentenek. Egyik általam vizsgált Kianto-regényben sem pusztán rövid betétként jelennek meg, melyek egy időre felfüggesztik a történetmondás törvényszerűségeit²³, hanem a szereplők személyiségének szerves részeként, segítségükkel bepillantathatunk belső világukba, olyan dolgokat árulnak el a személyiségről, melyek segítenek megértetni az új eszmék okozta konfliktust. Alapvetően a személyiséget leleplező, identifikáló szereppel bírnak, mint a gondolatok, de talán még többet mondanak az emberről magáról. Hiányuk törést okozna az értelmezésben, hiszen az elbeszélés tárgyának kísérő kö-

²² Az álom regénybeli szerepével kapcsolatban vö. Nevala: im. 123–128.

²³ Szegedy-Maszák Mihály: Felmagasztosítás és tönkretétel: nyelv a két háború közötti regényben. In: Szintézis nélküli évek. Szerk.: Kabdebó Lóránt, Kulcsár Szabó Ernő. Janus Pannonius Egyetemi Kiadó. Pécs, 1993. 28–29.

rülményeit bővíti ezáltal (amplificatio) az elbeszélő, hogy az olvasót a tárgy megkövetelte belátáshoz juttassa. A *vörös vonalban* Topi és Riika is álmodik. Az álom szövegrésze nyelvi megformáltságában követi az álomlátó stílusát, egészében pedig az álmodó világgépének metaforikus analógiájaként értelmezhető.

Topi álma mintegy folytatása az elbeszélő által ábrázolt életfeltételekből, a család reménytelen szegénységéből adódó gondolatsornak, így egy hasonló példát adó exemplumnak is felfogható (exemplum simile). Topi – mivel a tél közeledtével már alig van lisztjük – a templomos faluba készül valamilyen módon a hiányt pótolni. Ez az út jelenti a kapcsolatot a civilizációval, a templomos faluval, a papokkal. Nagy nyomorúságukban egy láthatatlan erő segíti őket, szabályozza életüket, s ez az erő Istent jelenti az ő világukban, akit a papok képviselnek a templomos faluban. Itt válik fontossá az álom, ami sokat elmond viszonyáról az egyházzal, a vallással, valamint tájékoztat világlátásáról. Álmában Topi segélycsomagért indul a templomos faluba, ahol a pap inkább az őszinte hitre sarkallja őt az általa képviselt hatalom, az egyház nevében szólva. Egy hatalmas vízióval folytatódik a kép, ahol a szélmalommá változott templomban maga az Úristen vezeti Topit a malom tölcseréhez az égi áldás reményében.²⁴ Az Úr ironikus megnyilatkozása („*Boldogok azok, akik hisznek, bár nem tudják, hogy mi adatik meg nekik.*”²⁵) már előrevetíti Topi csalódását, ami be is következik, hiszen liszt helyett saját feleségét és kenyerért síró gyerekeit kapja ajándékba.

Az égi szférában is jelenlévő tehát a földi hierarchia, még Isten sem kedvez a parasztságnak, sőt kifejezetten ellenséges színben tűnik föl. Kianto itt a vallás és az egyház éles, szatirikus kritikáját adja, nyíltan szól az észet elutasító, vak hit ellen. A szereplők neveivel való játék itt sem marad funkciótlan, Topi öniróniára való hajlamát leplezi le. Ugyanakkor az álom megmutatja, hogy Topi vallásfogalma mennyire konkrét, mennyire saját kis gyülekezetéhez és annak papjához kötődik, hiszen az közvetíti neki Istent. Itt látható az egyháznak, mint evilági hatalomnak a nagyon erős befolyása, amint a hitet köteleességszerűen várják el híveiktől. Ez van belekódolva Topiba is, akinek a műveltséget, a civilizációval való kapcsolatot az egyház jelenti a vallás évszázados hagyományára épülve. Jelentésértékű az is, hogy otthon egyetlen könyvük egy zsoltároskönyv. Az egyházhoz való tartozás tehát normaként jelenik meg ebben az elzárt világban, ám az álomból kiderül a Topiban meglévő gyanú, miszerint a papok prédikációi

²⁴ Ezt a motívumot viszi tovább Pentti Haanpää a XIX. századi ínséges idöket humoros szemszögből megközelítő *Liszt (Jauhot, 1949)* című regényében.

²⁵ Kianto: im. 141.

nem jelentik a végső és egyetlen igazságot. Lelepleződik Topi fogalma a társadalomról, annak hierarchiájáról, megosztottságáról is. A világtól elzártan ő nem sokat tud annak folyásáról, de saját életkörülményeiből biztosan tud következtetni a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyére, s tapasztalatai alapján fenntartásokkal él az egyház és a vallás szerepét illetően.

Az álom a pap, illetve Isten ironikus megnyilatkozásaira, valamint az elvárások és beteljesülések oppozíciójára van retorikailag felépítve, melyek megmutatják az egyház Topiékhoz való viszonyulásának visszasságát. Az álomnak nemcsak az olvasó szövegértése szempontjából van jelentősége, hanem az álomlátó világnézetére nézve is fontossá válik: egyrészt megerősíti Topiban a hittel kapcsolatos eddigi gyanúját, amit az támaszt alá, hogy most már Istent is a jómódúak egyikének látja, a hatalom birtokosának, akit le kell fizetni valamilyen, hogy az ember valami jót remélhessen. Másrészt értékrendjében végképp kettéosztódik a világ, melynek egyik oldalán az urak állnak (ide tartozok Isten és az ő egyháza is), a másik oldal pedig a szegényeké, azaz Topié. E két rész között az ellentét kibékíthetetlennek látszik.

A parasztság számára az álom és a gondolatok világa az egyetlen hely, ahol forradalmi gondolatokra, tettekre lehetőség nyílik. Ezen tények tudatában érthető, hogy miért lesz olyan megdöbbentő, szinte sokkoló hatásuk a szociáldemokrata agitátor által hirdetett új tanoknak, amiket se nem pap, se nem hivatalnok hirdet – mint azt eddig megszokhatták –, hanem egy agilis pártember.

Topinak az egyházhoz és a valláshoz fűződő kapcsolatát érzékeltető álma folytatásaként értelmezhető Riika álma, amit akkor lát, mikor férje a faluban az új, az eddigi szabályokat felborító szocialista eszmékről hall. Másképpen viszonyul álmához, mint Topi, nem gondolkozik tovább rajta, hanem valamiféle negatív előjelként értelmezi, így a regény végén kifejtett álláspontjának alapját képezi. Ő még az álom szférájában sem tud kitörni paraszti mivoltából, Topival ellentétben még ott sem mer szabadon fantáziálni, hiszen annyira fél gondolatai következményétől. Az áhított virágos ruha miatti lelkiismeret-furdalása motíválja a bűn képzetét, s ezzel kapcsolatosan itt Riikának a nála jobbmódúaktól, a hatalom birtokosaitól való félelme lelepleződik le. Az álom érvrendszere retorikailag Riika személyéhez kapcsolódó (jelleméből, vagyoni helyzetéből, társadalmi pozíciójából, neveltetéséből, neméből vett) jegyekből táplálkozik, így előlegezi, hogy az álom efelől értelmezendő, s hozzásegít Riika világképének leleplezéséhez. Az elbeszélés egészének retorikai építkezésében betöltött szerepét tekintve az álom az olvasó számára olyan belátást biztosít, melynek segítségével értelmezni tudja a későbbiekben a Riika gondolatvilágában uralodóvá váló vörös vonal–istentagadás–bűn–büntetés fogalmak viszonyát. Az álom ebben az esetben is vízióvá nő, melyben a papné istentagadással vádolja meg Topit,

akiról – Riikával ellentétben – az olvasó már tudja, hogy az új eszmék hatása alá került. Ezen a ponton az álom és a narratív események között világos párhuzam vonható, konkrétan Topi falubeli élményei és az istentagadás vádja, valamint a szocialista tanok és az álombéli vörös szín uralkodóvá válása között. Ezenkívül itt kapcsolódik össze a két főszereplő álma is, amennyiben a Riikában tovább folytatódik a valláshoz való viszony tárgyalása, s következményként itt is Topi sírba kerülése történik.

Láthatjuk tehát, hogy ennek az álomnak is központi szerep jut mind a történetben, mind az elbeszélés retorikai felépítésében, ráadásul az álom megtöri az elbeszélés kronológiáját, hiszen összekeveri a fikció reális valóságának és az álomnak a szintjét.²⁶

Riika álmának szerepe sem zárul le az ébredéssel, hanem visszatér, amikor Topi hazaérve beszámol a hallottakról, és átadja a büntudatot motiváló virágos anyagot. Az álom előjelként való értelmezése itt újra megjelenik, s a negatív végkimenetel (Topi hangja a sírból szól) újra a történet fölött lebeg, megerősítve a keretrész baljós előjeleit. A regény egyes részei így kommentálják egymást, összetettebbé, bonyolultabbá téve a szerkezetet.

Az álom toposza retorikailag fontos szerepet tölt be, hiszen az argumentáció részévé válik, az elbeszélő érvrendszerének a miliő bemutatása mellett szintén alapját képezi. Mindkét esetben tisztázzák a szereplőknek a valláshoz való viszonyát, meghatározzák pozíciójukat és lehetőségeiket a hatalmi diskurzusban, körvonalazzák a paraszti réteg szüklátókörűségét, világról alkotott fogalmát, s nagy szerepük van az értelmezésben, amennyiben segítik az olvasót, hogy a szereplők szemszögéből lássa az eseményeket. Az elbeszélő érzékelteti ezzel kapcsolatban, hogy ebben a világban az ember értéke társadalmi pozíciójának függvényében határozódik meg. Azzal azonban, hogy többször is hangot ad a főszereplők iránti szimpátiájának, épp e világ hibás értékrendjét hangsúlyozza, s utal arra, hogy az ember, mint olyan tiszteletet érdemel, az emberi értékek az embertől magától függnek, nem külső, mérhető dolgoktól. Ez a regény egyik fontos jelentésrétege, s ezen a ponton kapcsolódik a finn népművészeti regény tradíciójához.

Állati és emberi lét analógiája

Mint már említettem, az elbeszélő fontosnak tartja a főszereplők s általuk a parasztság szociális, társadalmi helyzetének hangsúlyos elemzését. Ennek a szegénységnek, társadalmi alsóbbrendűségnek egyik legjobb rajzát adja az a mély iróniával, szatírával megrajzolt jelenet, melyben a ház csótányai – akik

²⁶ Nevala: im. 128.

szintén családtagok – a szociáldemokrata összejövetelhez hasonlóan megtárgyalják a család s ezen keresztül a saját helyzetüket. Az ironia a két létforma analógiáján, a paraszti életminőségnek a csótányok által történő lefokozásán alapszik, kibontakozását segítik az állatoknak a felsőbb néprétegek, illetve a parasztság életvitelére vonatkozó kijelentései. Az elbeszélő itt a csótányok megismerésével éles párhuzamot von a paraszti és az állati lét között, ám a parasztok itt is alulmaradnak, hisz a csótányok jobban bírják az éhséget:

„– *Mindaddig, míg víz és meleg van a világon, mindaddig a mi szektánk nem hal ki véglegesen!*”²⁷

A két létforma egymásra vonatkoztatása retorikai szinten is közvetlenül kifejtetté válik, ami még élesebbé teszi az analógiát:

„– *Most már dereng nekem! – kiáltott a harmadik – Ők azért gyűlölnék minket, mert a mi létformánkban saját nyomorúságuk tükrét látják.*”²⁸

A jelenet újfent reflektál az elbeszélőnek a vallásról, az egyházzal vallott nézeteire, ám az itt megjelenő ironikus hangvétel tovább erősíti a kritikát, amikor a nyitott zsoltároskönyvről a következő hangzik el:

„– *Psz! Rendkívüli jelenség, hogy a könyv nyitva legyen ilyenkor éjjel. Én úgy vettem észre, hogy az asszony szereti ezt a könyvet. Tudja-e valaki, hogy miféle jót talál benne?*

– *Én tudom – mondta valamelyik –, bűvös mondókákat olvas fel belőle, amikor korog a gyomra. És miután már olvasott, elfelejti az éhséget.*”²⁹

Mindezeket túl a jelenet az állatok és a politikai párt párhuzamával hangsúlyozza – a mű végkövetkeztetését megelőlegezendő –, hogy bármilyen új eszme megjelenése csak akkor válik a parasztság hasznára, ha először szociális, majd szellemi elmaradottságuk terén radikális változás történik. A két létforma analógiájára, illetve a paraszti életminőség állativá degredálására építő kitérő az elbeszélő érvrendszerének része, a miliő bemutatásának jó kiegészítője.

Az új eszmék tudatformáló szerepe

Kiantónál a parasztok szellemi tájékozatlanságának kritikáját az mutatja a legszembetűnőbben, amikor az elbeszélő a parasztoknak az új eszmékre adott reakcióját ábrázolja. Saját sérelmeiket most nem gondolataikban, hanem egy kívülálló szájából és leírva hallják viszont, s az ily módon megtestesült titkos gondolatok szinte fizikailag bénítják meg a két főszereplőt:

²⁷ Kianto: im. 161.

²⁸ uo. 160.

²⁹ uo. 162.

„*Topi feje szédült. A szíve szinte megszűnt dobogni. Ilyen beszédet ő még életében nem hallott.*”³⁰

Az elbeszélő ezzel az utolsó mondattal világosan felmenti Topit a cselekvés-képtelenség vádjá alól, s ezt folytatja később is, amikor a falu hierarchiájában előkelőbb helyet elfoglaló suszterek tudatlanságát leplezi le.

Az elbeszélő fokozott iróniával viszonyul a falubeliek tudatlanságához, s ez akkor válik igazán hangsúlyossá, amikor felhívja a figyelmet a parasztság hibás szóhasználatára (pl.: *szociál-mokraták, szocialista-mokurata, cociámata, interináli, Anti-Risztus, gitátor* stb.), melyet a regény végéig folyamatosan felszínen tart, sőt maga is használja ironikusan saját kommentárjaiban. Itt mutatkozik meg, hogy az elbeszélő következetesen elhatárolja magát szereplői tudatlanságától.

Az új tanítás azonnali változást hoz Topi életébe, mintegy szellemi „hatalmat”, tartást adva neki, ami magatartásában is kifejeződik:

„– *Én az eszemnél vagyok, csak te is annál maradj! – erősködött Topi felsőbbrendűen.*”³¹ (kiemelés tőlem – P.Á.)

Megfigyelhető, hogy az új lehetőségek feltűnése jó alapot szolgáltat az eddig lappangó úrgyűlölet felszítására, leleplezve egyház és hatalom viszonyát. Kianto úr és paraszt viszonyával már korábban is foglalkozott [l. A szent harag (*Pyhä viha*, 1908)], s amellet, hogy a parasztság jellemhibáival is tisztában van, a felelősséget egyértelműen az értelmiségre, a felsőbb rétegekre helyezi. A szereplők mellett maga az elbeszélő is részt vesz a parasztság és a felsőbb rétegek viszonyának tárgyalásában, ám az ő nézőpontja szélesebb skálán mozog, így összegzi szereplői kusza gondolatmenetét.³²

Megmutatkozik az is, hogy míg az uraknak téves fogalmaik vannak a parasztságról, ez fordítva is igaz, így lehetséges az, hogy az agitátor beszéde szinte azonnal kiváló táptalajra talál. A választási kampány kulcsjelenete ez a beszéd, ahol a szónok a teatralitás és a manipuláció minden eszközét kihasználva fokozza az elmondottak hatását.

A hatalmi diskurzus működése

Témájánál fogva *A vörös vonal* felvállalja egy meghatározott hatalmi diskurzus működésének bemutatását, különös figyelmet fordítva a résztvevők hatalmi pozíciójának változására. Mivel esetünkben épp valamiféle hatalomváltás eléréséről van szó a szociáldemokrácia oldaláról, jól látszik, hogy a hatalom sosem

³⁰ uo. 152.

³¹ uo. 168.

³² Navala: im. 144.

lokalizálódik egy bizonyos helyen, sokkal inkább állandó mozgásban van, ebben a mozgásban létezik, funkcionál. Ebből kiindulva a regény nem tárgyalja, hogy a hatalom pontosan kinek a birokában van jelenleg, de rámutat Topiék példájának segítségével, hogy ki nem rendelkezik vele. A hatalom vélt birtokosai nagyrészt Topiék szemszögéből körvonalazódnak, a felsőbb néprétegek, ezen belül az egyház és a falu vezető rétegének képviselőit érinti ez konkrétan. Topiéknek e diszkurzusban elfoglalt alsóbbrendű szerepét hangsúlyozza saját álma, melyben Istent is a hatalom birtokosainak egyikeként határozza meg, akit le kell fizetnie ahhoz, hogy valami jóra számíthasson tőle. A szociáldemokráciának, illetve annak képviselőjének, Puntarpäänek a hatalmi diskurzusban elfoglalt pozícióját maga az elbeszélő határozza meg, illetve lelplezi le a párt kétarcúságát bemutatva annak hatalomvágyát. A regény egyik kulcsfigurája lesz így Puntarpää, az agitátor, alakjának számos előképét említhetjük a XX. század eleji finn irodalomban, így például Arvid Järnefelt *Helena* (1902) című művében Reinhold Korpimaat, Maila Talvio *Louhilinnájában* (1905) Joilit, Eino Leino *Tuomas Vitikan* című írásában pedig Perttit. Ezen figurák közös ismertetője a teatralitás, öltözködésükben pedig a forradalmiságot kifejező vörös nyakendő vagy kokárda.³³ Ez jellemző lesz Puntarpää esetében is, kinek mind öltözete, mind – a fizetség reményében tőkélyre fejlesztett – előadói stílusa az alkalomhoz illő. Az elbeszélő is elismeri tehetségét:

„Nagyszerű és tiszteletre méltó volt minden furcsasága ellenére. Lebilincselő és ellenállhatatlan, mert mindenki kénytelen volt elismerni, hogy a világ kantelájének legérzékenyebb húrjait érintette meg.”³⁴

Puntarpää felszólalása retorikailg is jól felépített, pontosan tudja, hogy ebben a közegben mire kell helyezni a hangsúlyt, tudja, hogy a felsőbb rétegek ellen való lázítás hatása megkérdőjelezhetetlen, valamint azt, hogy az egyház ellehetetlenítése révén nagyobb sikerre számíthat. Mondanivalója bevezetőjében elsősorban a hallgatóság érzelmeire kíván hatni, a megfelelően szuggesztív hangulatról az Internacionálé elénekeltetésével gondoskodik, melynek provokatív szövege felkelti az érdeklődést az elkövetkezendő beszéd iránt. A provokatív gesztus már a beszéd első mondatában uralkodóvá válik, amikor a szónok a figyelem felkeltése céljából a fokozó értelmű felsorolás (enumeratio) alakzatával élve kijelöli saját szerepkörét, meghatározván ezzel hallgatósága számára az értelmezés irányát:

³³ Nevala: im. 164.

³⁴ Kianto: im. 207.

„Megérkezett közetek az egyházi hatalomnak, a papi hatalomnak, a hivatali hatalomnak, a pénz hatalmának, a fegyveres hatalomnak, a minden ördögi hatalomnak kiengesztelhetetlen, esküdt ellensége!”³⁵

A saját szerepkör kijelölését kezdettől fogva az ellenfél nézeteitől való elhatárolódás jellemzi, tulajdonképpen a beszéd egésze a hatalom eddigi birtokosainak és a szociáldemokrácia tanainak antitézisére épül. Provokatív gesztusával, az ellenfél eddigi tetteinek megkérdőjelezésével megpróbál egy új igazságot létrehozni, mely az ő érdekeinek megfelel. Ez az igazság minőségileg nem jobb, se nem rosszabb az előzőnél, csak máshogyan van alakítva. A szociáldemokrácia szempontjából szükséges kialakítani, hiszen „A hatalom gyakorlása együtt jár az igaz diszkurzusok valamiféle ökonómiájával. (...) Rákényszerülünk arra, hogy igazságot előállítsuk, a hatalmat pedig, különös módon, csakis az igazság előállításával tudjuk gyakorolni.”³⁶

Puntarpää megpróbál elébe vágni az ellenfél lehetséges kifogásainak (praeparatio), így próbálja közönségét beszéde tárgya iránt fogékonnyá tenni (docilitas). Anaforával bővített mondathalmazással, valamint választ igazából nem igénylő kérdésekkel próbálja paraszti származású hallgatóival a kapcsolatot fenntartani, igyekszik alárendelt szerepüket tudatosítani, hiszen célja az ellenfél elleni ellenszenv megerősítése. Ezeket a kérdéseket értelmezhetjük a jelen nem lévő ellenfélnek szóló szemrehányásként is (epipectis), hogy aztán annak érveit saját céljának megfelelően használhassa ki (conciliatio). A beszédet a vallás nevében megszakító pap erőszakra figyelmeztető, alázatos felszólalása intenzitásában, érzelmi töltésében, a retorika adta lehetőségek kihasználását tekintve meg sem közelíti az agitátor beszédének felépítettségét, hatását. Az elbeszélő eme ellentét érzékeltetésével biztosítja Puntarpää beszédének dominanciáját. A pap felszólalása a következőkben még inkább lehetővé teszi számára, hogy beszédét az ellenfél érveinek kiaknázására építse, illetve, hogy az ellenfél előadása ellenében szólaljon fel (antidiégésisz). Szívesen él a bővítés adta lehetőségekkel, hogy annak keretein belül egy, az elmondottakat alátámasztó példa (exemplum simile) említésével erősítse az elhangzottakat. Beszédének ritmusa hullámzó, de alapvetően pergőnek mondható, heves érzelmi kitörései, mimikája, testbeszéde mellett ez is manipulatív eszközeinek egyike. A fentiek alapján megállapítható, hogy retorikája mind a prédikációkból, mind a színpadi beszédből sokat kölcsönöz. Az elbeszélő azonban ezen a ponton is egyértelműen jelzi, hogy fenntartásai vannak mind az új tanokkal, mind az agitátor megbízhatóság-

³⁵ uo. 201.

³⁶ Michel Foucault: A hatalom mikrofizikája. In: Nyelv a végtelenhez. Latin betűk. Debrecen, 2000. 319.

gával szemben, mely véleményét rögtön hangsúlyozza is a beszédet közlő szöveg rész után. Az így létrejövő éles opposíció befolyásolja az olvasót:

„*Olcsó eszköz egy nagy ügyben! Uttörő egy sűrű, összevissza döntött, ágas-bogas terepen... És minél többet beszélt, annál féktelenebbé duzzadt hitvadsága.*”³⁷

Puntarpää erősen bízik hallgatói hiszékenységében, tudatlanságában, hiszen saját magát igazolni csak a kétes hitelű „*Nem hazudok*”³⁸ állítással tudja. A parasztság és a felsőbb néprétegek közti szinten áll a hierarchikus láncolatban, egyik csoporthoz sem tartozik igazán (ebből a szempontból kivülálló), ám, hogy célját elérhesse, mindkettőre szüksége van.

A gyűlés epizódja kapcsán megfigyelhető, hogy Kianto regényvilágában a kollektivitásnak fontos szerep jut, az elbeszélő maga is a közösségi értékek elkötelezettje, mely vonás szintén a realista regényhagyományt asszociálja. A parasztság mint közösség értelmeződik, melyet a kollektivitást csak fokozzák az elbeszélő általánosító megnyilvánulásai, sőt meg kell említenünk azt is, hogy kollektivitásában nyeri el jelentőségét a vallásnak, a hatalomnak és az új eszméknek a hatása. Példaként említhetők a gyűlést bemutató és az azt megelőző epizódok, amikor Topi és Riika a szabóéknál ismerkednek az új tanokkal. Kianto humora épp e kollektív tájékozatlansággal kapcsolatosan lesz a legerőteljesebb. Nemcsak, hogy hiányosak az ismereteik a világ dolgairól, de itt, közösségi szinten válik nevetségessé a szabó feleségének megjátszott okoskodása, és az agitátor teátrális, olykor torz alakja. A humornak, a komikumnak nagyon fontos szerepe van Kianto népábrázolásában. Így döbbsent rá mondanivalója fontosságára, ám úgy, hogy a komikum nem oldja fel, sőt erősíti a parasztság sanyarú sorsáról adott kép komorságát. Pontosabban fogalmazva jelen esetben a derűs hangulat csak pillanatnyi, hiszen a tényeket bemutatni kívánó ábrázolásmód és az ironikus látásmód szinte állandó jelenléte nem eredményez felszabadult humort, inkább kölcsönöz tragikomikus színezetet a műnek. Ez a humor mégis egészséges, hiszen a sanyarú sorsra figyelmeztetve mégsem válik szentimentálissá, így elfogadható a szakirodalomnak az állítása, mely szerint itt minőségében „tisztá”, stílusában olykor a burleszkhez hasonlító humorral van dolgunk.³⁹

Fontos megjegyeznünk, hogy az elbeszélő másképp viszonyul a társadalmi és szociális problémák megoldásához, mint Puntarpää és az általa képviselt szociáldemokrata párt. Nem fogadja el a parasztság bosszúvágyát, ami az agitátor kezében erős fegyver. A narrátor inkább csatlakozik itt a gyűlésen felszólaló

³⁷ Kianto: im. 207.

³⁸ uo. 208.

³⁹ Unto Kupiainen: Huumorin sukupolvi. WSOY. Helsinki, 1954. 229.

paphoz, aki nem az egyház képviselőjeként, hanem mint ember szól a szeretet nevében az uszítás ellen.

A gyűlésen Puntarpäänek okosan felépített előadásával, a paraszti rétegeknek az általuk a hatalom birtokosaiként értelmezett felsőbb néprétegek elleni lázításával sikerül hallgatósága előtt az áhított hatalmi pozícióra szert tennie. Így válik lehetségessé, hogy az eddig tekintéllyel bíró pap az agitátorral szemben visszavonulni kényszerül. A hatalmi pozíció képlékeny volta mutatkozik itt meg, az, hogy „A hatalom működik, hálószerűen szerveződik meg, és ezen a hálón az egyének nemcsak közlekednek, de mindig olyan helyzetben vannak, hogy a hatalom gyakorlói vagy elszenvedői is lehetnek.”⁴⁰

Az agitátornak végig negatív színben való feltüntetése, valamint a beszédhez fűzött kritikák leleplezik, hogy mind az üggyhöz, mind az ügyet képviselő személyhez erkölcsi gyanú fér. Világossá válik, hogy az elbeszélő nem megoldást lát a párt téziseiben, hanem egy újabb erőszakra épülő konfliktusnak a megszületését, s itt kapcsolódik újra a tolsztoji felfogáshoz:

„Hogy milyen gyengévé is kellett apadnia ezekben a napokban a keresztyéni sorssal való megbékélés eszméjének, annak a jézusi hitvallásnak: „Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek!”?”⁴¹

Bár az elbeszélő szimpátiája egyértelműen a parasztságnak, itt mutatkozik meg az, hogy pontosan látja korlátaikat, hibáikat, amikkel nem tud és nem is akar azonosulni. Annak érdekében pedig, hogy nézeteinek alapot teremtsen, hangsúlyozza a hallgatóságnak az agitátor beszéde kapcsán felmerült helytelen következtetéseit.

Azt, hogy az agitátort mennyire csak a párt győzelme, a pozíciószerezés és nem a parasztság életkörülményeinek javítása érdekli, jól példázza a szavazás napján tanúsított magatartása. Topiék életük legnagyobb eseményére készülve még egy kis biztatást várnak a nagy tett előtt, amit Puntarpää egy gúnyos, ironikus félmosoly kíséretében szívesen megtesz, lenézi ő is ezeket az egyszerű embereket, s ebből a szempontból nem különbözik a felsőbb néprétegektől:

„Az agitátor szája mosolyra húzódott, rákacsintott valakire, aki a sarokban ült, és lábával ütve a ritmust dalolni kezdett. Ezeket a vadonban élő gyermekeket valóban végestelen-végig pásztorolni kell!”⁴²

A szavazás napjának hosszas előkészítése azt mutatja, hogy az elbeszélő igyekszik érzékeltetni, hogy maga a szavazás inkább rábeszélésre történik, mint meggyőződésből. Azt, hogy Topiék miért szavaznak, jól megvilágítja a „vágy-

⁴⁰ Foucault: im. 323.

⁴¹ Kianto: im. 221.

⁴² uo. 239.

megszállás”⁴³ fogalma: az agitátor beszédének hatására mindennél jobban eluralkodott bennük a vágy, hogy eddigi helyzetükön változtassanak. Nem látják be, hogy nem feltétlenül áll érdekükben, hogy a szociáldemokrácia segítségét válasszák, a vágy érthető módon közvetetten az érdekek fölé emelkedett.

Az agitátor alakjával kapcsolatban a regény névjátéka újra működésbe lép, így az elbeszélő érvrendszerét a szereplő nevének jelentésére alapozva erősíti tovább: a *puntarpää* szó egy olyan fűféle neve, amit szokatlanul gyors növekedése miatt nem lehet más fűfélékkel együtt termesztetni. A névjáték így játszatja egybe ezt a természeti metaforikát az agitátor gyorsan felfelé ívelő karrierjével, illetve a párt azon törekvésével, hogy minél gyorsabban, minél hatékonyabban, minden lehetséges eszköz felhasználásával egyedüli győzelmet érjen el. A beszélő nevek ilyesfajta játékba léptetése rokonságot mutat a realista regény hasonló törekvéseivel, ahol a típusalkotás szándéka gyakran allegorikus mellékjelentést ad a személynévnek (pl. *Norbert Lipót* és *Kolostory Albert* esete Keménynél, *Nyúzó* A falu jegyzője, illetve *Mindenváró* A kőszivű ember fiaj esetében), és ezáltal a tulajdonnévszerűség problematikáját érinti, vagyis a realista írásmód azonosíthatóságát/azonosíthatatlanságát „a jelöltre irányuló, vagyis a létezőt megnevező, azonosító, a megnyilatkozás tárgyára utaló nyelvhasználat vagy beszédművelet elsődlegességével.”⁴⁴

A vörös vonal meghúzásával kapcsolatban közvetlenül érvényesül az elbeszélőnek e paraszti életforma lefokozottságára építő érvrendszere, hiszen Topi szavazását épp ezzel indokolja. A hatalmi érdekek találkozása is megfigyelhető a szavazás kapcsán, hiszen korábbi pozíciójuk megtartása, megerősítése végett a falu előljárói szövetségre lépnek a párt képviselőivékől, így a minél több szavazat elérése közös célként értelmeződik. A hatalmi pozíció tudata a magatartásformában is változást idéz elő, s többek között ez az, ahol az elbeszélő meg tudja ragadni ígéret és mögöttes tartalom viszonyát. Érzékelteti, hogy a falu előljárói sem viseltetnek másképp Topiék iránt, mint az agitátor, kinevetik őket, ám ugyanez vonatkozik a választási bizottságra is, akik szintén csak megjátsszák magukat a hatalomszerzés érdekében [„– *Pszt! – mondta a fiatal elnök urasan.*”⁴⁵ (kiemelés tőlem – P.Á.)]. A narrátor nem rokonszenvez velük, kommentárjaiban igyekszik leleplezni őket:

„Az elnök megigazította a szemüvegét, amely sehogyan sem akart megmaradni a ravaszul csillogó szemek álcázójaként, s olyan pártatlan kinézetűvé

⁴³ Michel Fuocault: Az értelmiség és a hatalom. In: im. 249.

⁴⁴ Szegedy-Maszák: Kemény... im. 33.

⁴⁵ Kianto: im. 244.

igyekezett változni, amennyire csak lehetséges volt egy ilyen kisfiús, szakálltalan arccal.” (kiemelés tőlem – P.Á.)⁴⁶

A választások utáni napok bemutatásában meghatározó lesz, hogy itt szintén a főszereplők szemszöge uralkodik, akik távol a templomos falutól, ismét magukra maradtak, semmit nem tapasztalnak az áhított változásból, sőt sorsuk még rosszabbra fordul, hiszen három gyermeküket is elveszítik. Ebben a fejezetben a gondolatoknak épp annyira kulcsszerepük van, mint korábban az álmoknak volt, hiszen innen tudhatjuk meg a szavazás kimenetelét illető elbizonytalanodásukat. A kétséget csak fokozza a gyerekek elvesztése, mely kétséget jól érzékelteti a hit újbóli felbukkanása, a baljós sejtelmektől való félelem:

„Riikának volt egy súlyos gyanúja, gyötrő sejtelme: mi van akkor, ha a vörös vonal meghúzása mégiscsak bűnnek számított, és most jön a büntetés?”⁴⁷

Itt válik világossá a szociáldemokráciának a hatalmi diskurzusban betöltött szerepe, valamint az, hogy miért nem nyújt megoldást a parasztság számára. A mozgalom ugyanis a szavazás után elfelejtkezik róluk, mint egyénekről, csak addig voltak fontosak számukra, amíg hatalomhoz juttatták őket. Topiéknak ezt a csalódását csak fokozza, hogy az új eszmékben való hit a valláshoz való kényszerű, bár ideiglenes hűtlenség miatt érzett büntudatot erősíti bennük. A vallástól való eltávolodás most súlyos lelkiismeret-furdalást szül, ami visszavezeti őket Istenhez, mint végső segítséghez. Ezt a gondolatot erősíti, hogy a gyerekek halála egyértelműen büntetésként értelmeződik Riika gondolatmenetében. Itt folytatódik a keretrészben elkezdődött történet. A medve megöli a tehenét védő Topit, így a baljós előjelek igazolódnak. A Topi nyakából vörös vonalként folyó vér utal egyrészt a parasztság könnyen manipulálható voltára, másrészt a hatalom birtokosainak, illetve az azt birtokolni vágyóknak az alsóbb néprétegekhez való hozzáállására. E kétféle metaforikus sík közötti játékra utaltam a dolgozat elején.

Megfigyelhető azonban, hogy szerkezetileg a keretrész azért is fontos, mert ott az elbeszélő az állat biológiai működését leírva rádöbent arra, hogy Topi halála egyáltalán nem Isten büntetéseként értelmezendő. Innen nézve a gyerekek halála sem misztifikálható, hanem pusztán az életkörülmények alakulásának függvénye. Itt újra lelepleződik a Topiékat mardosó büntudat indoklásának visszássága, amit szenvedésük motivál. Megfigyelhető, hogy nekik mindig szükségük van valamire, ami felettük áll, irányítja őket, amiben, ha nem is meggyőződéssel, de tudnak hinni. Ez életkörülményeik, gyámoltalanságuk, cselek-

⁴⁶ uo. 244–245.

⁴⁷ uo. 247.

vésképtelenségük következménye, másfelől tisztán megmutatkozik itt az alsóbb néprétegekbe hosszú évek során beleivódott alárendeltség tudata.⁴⁸

A természet mint ellenfél

A regény narrátora mindvégig megértéssel viszonyul az ábrázolt paraszti réteghez, nézőpontját egyre közelíti azok szenvedéseseihez. Ez eredményezi azt, hogy a finn népábrázoló regényekre oly jellemző tájábrázolás – Kai Laitinen szavaival élve „nagy panoráma”⁴⁹ – már távol áll a runebergi idilli, az embert körülölelő, hangsúlyozottan hazafias jellegű finn tájtól. A horizontális, illetve vertikálisan felülről lefelé irányuló természetábrázolás megmaradt ugyan, de a természet itt fenyegető, ellenséges színben tűnik fel, akadály, amivel a szereplőknek meg kell küzdeniük, s ebben a küzdelemben sokszor alulmaradnak. Jelen esetben a téli táj jelenti a küzdelem terepét.

Ha finn regényről beszélünk, szinte minden esetben szólnunk kell ember és természet viszonyáról, a természetnek az ember életében, illetve az elbeszélés menetében való szerepéről. Innen kiindulva elmondható, hogy a leírás, ezen belül a természetleírás a regény központi szervező eleme lesz abban az értelemben, hogy a természet változása végigköveti a cselekmény alakulását, sok esetben a szereplők lelkiállapotának kifejezőjévé válik. Fontos lesz, hogy az ember és a természet hogyan viszonyul egymáshoz, az ember uralja-e a természetet, vagy annak részeként, kiszolgáltatottjaként értelmeződik, a természet barátként vagy esetleg ellenségként jelenik meg. Fontos lesz ez azért is, mert a finn regényekre Kivítől kezdve a II. világháborúig jellemző volt a falusi környezetnek a regény miliójeként való szerepeltetése. Ez a század első felének magyar regényeitől sem idegen (l. Tamási Áron, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, Szilágyi András, Illyés Gyula stb. regényeit, a szociográfiákat, ill. a szociografikus igényrel írt regényeket), ám a természet szerepe a finn regényben sosem pusztán kiegészítő jellegű vagy időszakos, hanem állandóan jelenlévő, szerves rész, ami a finn ember és a természet kapcsolatát ismerve válik érthetővé. Találóaan azt lehet mondani, hogy a legtöbb esetben a természet is egyik szereplője a regénynek.

Kedvelt színtere a regényeknek az a jellegzetesen finn környezet, amit legjobban az elszigeteltség, a ritkán lakottság, a sűrű erdők közt megbújó kunyhók, lápok, mocsarak világa jellemez. Ez az a táj, ahol az ember a legközelebb van a természethez, megtapasztalhatja annak végtelenségét, változásaiban megmutatkozó maradandóságát, hiszen jelenségei „egy olyan metatemporális, moz-

⁴⁸ Nevala: im. 187.

⁴⁹ Kai Laitinen: Metsästä kaupunkiin. Otava. Helsinki, 1984. 32–41.

dulatlan állapotról tanúskodnak, melynek lényegét a természet bizonyos külső formáit bomlasztó nyilvánvaló változások érintetlenül hagyják.”⁵⁰ A finn regény alapvető élettere tehát a természet, melynek organikus egysége – attól függetlenül, hogy ellenséggént vagy segítőként értelmezi a szubjektum – megkérdőjelezhetetlen.

Láthatjuk, hogy Kianto szereplői elszigetelve, Észak-Finnország határvidékén élnek, Pentti Haanpää 1930-as, 1940-es években írott műveiben szintén a ritkán lakott, perifériának számító északi területek ábrázolódnak. Joel Lehtonen *Putkinotkójában* igaz, hogy a szereplők viszonylag közel laknak a városhoz, de elszigeteltségük és a természetre való ráutaltságuk itt is adott. Sillanpää lesz az, akinél a természet szinte ugyanolyan értékű főszereplővé válik, mint az emberek. A regény cselekményének és a természet változásának párhuzama Maria Jotuni *Hétköznapok* című regényében lesz szembetűnő, ahol a regény cselekményét a Nap keringése határolja be, Aino Kallas és Kianto esetében pedig a természet változása követi a szereplők lelkiállapotát, illetőleg előrevetít bizonyos dolgokat. Kivi *Hét testvérében* a természet a testvérek szövetségeseként értelmeződik a társadalommal szemben, sőt nevelő hatásának köszönhetően a testvérek folyamatosan a társadalom teljes jogú tagjává érnek. A XX. századi regényben ebből a szempontból változás történik: a természet sokkal direkterben, sorsszerűbben befolyásolja, határozza meg a szereplők életét, létfeltételeit. Kiantónál, Lehtonennél, Haanpää esetében a természet magasan az ember felett áll, s a gyenge ember létharcát vívja ellene. Előfordul, hogy a szereplők számára a természetnek nincs morális értéke, természet és ember viszonya gyakorlatias, sokszor ellenséges.⁵¹

A természetnek, mint az ember fölött álló hatalomnak a megjelenítése jelen regény esetében is igaz. Ezt támasztja alá a keretrészben a medve szerepeltetése. A természet a regényben részben a szereplők élettere, részben olyan erő, amivel nap mint nap meg kell küzdeniük, mely küzdelem nyomot hagy bennük (erre építi érvelését az elbeszélő a szereplők külsejére utalva). A természet a keretrésztől kezdve folyamatosan ábrázolódik, jelen van a regényben, mely táj jelentéses volta az első fejezetben alapozódik meg. A narrátor így teremt már az elbeszélés kezdetén erős atmoszférát. Az állatnak Topi életébe való beavatkozását a regény fokozatosan teszi egyértelművé. Ezen kitérőként (*digressio*) meghatározható szövegrészek sejtetik, ugyanakkor késleltetik a tragédiát, fenntartva a keretrész keltette feszültséget. A csendet megtörő, Topiék és a vadon életét

⁵⁰ Paul de Man: A temporalitás retorikája. In: Az irodalom elméletei I. Jelenkor Kiadó. Pécs, 1996. 17.

⁵¹ Kai Laitinen: im. 12–13.

megfélemlítő, felborító vad tette párhuzamba állítható a szociáldemokrácia által kínált új lehetőségekkel, melyek hasonló módon törnek be a Topiék, illetve a parasztság elszigetelt életébe. A párhuzamosan haladó két szál jelzésértékűen a tragédiában találja meg közös pontját. Ennek fényében a medve lakomázása és a szociáldemokráciának a szavazatok elnyerése fölötti örömnépe közt is párhuzamot tételezhetünk a regény végén.

A természet eseményei nemcsak követik a fő cselekményszálát, s befolyásolják a cselekmény végkimenetelét, hanem az erdő különböző stílusárnyalatú színimái, illetve annak hangulatát érzékeltető kifejezések (*vadon, végtelen erdő, a vadon félelmetesen susog, komor, sötét* stb.) közvetetten utalnak az ott élők életének nehézségeire. A természet közvetetten is ellenségként tűnik fel. Ezt Riika azon félelme támasztja alá, miszerint a természet hívja a gyerekeket játszani, s így az elfáradt gyerekek több kenyeret követelnek. Ezek a természetből vett érvek (*argumenta a loco*) nagyban hozzájárulnak az elbeszélő állításainak valóságosságához, a személyi érvekkel (*argumenta a persona*) egymást erősítve alapozzák meg az elbeszélőnek azon törekvését, hogy bemutassa a szociáldemokrácia által felvillantott lehetőségek hatását e paraszti világban.

A természet jelenvalósága az elbeszélő szóhasználatában közvetlenül is tetten érhető, hisz gyakran építi mondanivalóját a természetből vett hasonlatokra:

*„A haszontalan fiúk (...) mentek a frissen esett hóban a sítalpat emelgetve, mint ahogy a vízimadarak szoktak lábukkal csapkodva a víz felszínén futni, és eltűntek a szauna mögött.”*⁵²

A tájleírások erősen lírai hangvétele, az ahhoz kötődő képekben való beszéd gyakori alkalmazása, az erős metaforizáltság nem kizárólag önmagáért való, bizonyos helyeken oldja az ábrázolt életforma sanyarúságát, az olvasó számára bizonyos feloldódási lehetőséget jelent, kimozdulást e nyomasztó légkörből:

*„Már kezdett sötétedni. Nem is tartott az sokáig az évnek ebben a legsötétebb szakaszában, amikor az északi reggel és este hideg, sárga kezűket egymásnak nyújtják, és mintegy hordágyon viszik a napkisasszonyt a sírba. Csaknem állandó éjszaka volt ez az egész december, a természet tündére nehéz álomba merült, s csak minden huszonnegyedik óra után nyitotta ki résnyire a szemét, amelynek pillái mintha a helyükre fagytak volna...”*⁵³

A természet változásai, jelenségei jelentéssel bírnak az ott élők számára, különösen igaz ez azokra, akik ennyire szoros kapcsolatban élnek vele, s akiknek az életét az ősi babonák hasonlóképpen meghatározzák, mint az istenhit. A természetnek ezt a fajta jelentésségét már Kallas regényei esetében is megfigyel-

⁵² Kianto: im. 147.

⁵³ uo. 181.

hettük, s megállapítható, hogy jelentősége Kiantónál sem csökkent. Jól példázza ezt a szociáldemokrácia által felkínált újfajta életminőség keltette reakció:

„Sokan különböző jeleket véltek látni a napban és a holdban, az erdei állatokon és a fákon; száz meg száz öregasszony, sőt még öregemberek is álmokat láttak, amelyek közül az egyik csodálatosabb volt, mint a másik, amelyeket nem lehetett sehogy másképpen érteni, mint hogy közeledik az egész nép pusztulása, ”⁵⁴

A természet a regényben sok esetben metaforikusan mintegy reagál a történetekre, esetenként ezzel együtt mutatja a szereplők lelkiállapotát is:

„A végtelen vadonban, ahol a százéves szakállas lucfenyők és a harkály lyuggatta kiszáradt fenyők eddig ugyanazokat az örök dallamokat susogták anélkül, hogy valaha is biztató zsoldárt énekeltek volna a didergő vándornak, ugyanebben a végtelen vadonban most a fiatal erdő a forradalom büszke indulóit és a szent lázadás varázsigéit énekli az arra járó fülébe. ”⁵⁵

Természet és ember összetartozása akkor fejeződik ki leginkább, amikor a szöveg egy mondaton belül metonímia segítségével az ott élőket a hely nevével (itt az erdőről van szó) helyettesíti:

„Az újságok tehát visszhangra találtak a hatalmas erdők mély csendjében is. ”⁵⁶

A lírai képek ellenére e regényben a természet ellenséges volta hangsúlyozódik inkább, egy olyan erőé, amely az itt élőknek kihívást, mindennapi egzisztenciális és létharcot jelent. Ennek lesz megalapozója a keretrész, melynek eseményeit értelmezhetjük a regény történéseinek metaforájaként.

Az elbeszélői pozíció

Az elbeszélő jelenléte folyamatosan érezhető a regény folyamán a szereplők identifikációjában, a miliő bemutatásakor, az egyes eseményekhez fűzött kritikai élű kommentárjaiban, az emberek és az állatok gondolatának tolmácsolásában. A szereplők identifikációja esetében nem a külső megrajzolása a fő szempont, bár a körülmények zordságát alátámasztandó a harmadik fejezetben ez is megtörténik (fontos itt a hangsúlyozott ok-okozati összefüggés), ám nem részleteiben, hanem egy-egy jellemző vonás kiemelésével:

„Öregasszonyhoz hasonlónak változóban volt már korpiloukkói Riika egyre jobban előrehajló állával, sovány arcával. Öregembert formált már Topi is ritkás szakállával, amelyet soha nem borotvált. Öregasszonyos volt Riika tekinte-

⁵⁴ uo. 216.

⁵⁵ uo. 226.

⁵⁶ uo. 220.

*te, amikor a gyerekhadtól övezve dühösen taposta a rokkáját, s öregasszonyt jövendölt a lélek is, amely a nyelve hegyén sziszegett.*⁵⁷

Személyiségük inkább életmódjukból, beszédükből, cselekedeteikből, szokásaikból s legfőképp gondolataikból körvonalazódik. Érdekes megoldás a szereplők identifikációját tekintve az is, hogy a főszereplők folyamatosan reflektálnak egymásra. Emellett az álmoknak és a gondolatoknak is nagy a szerepük ezen a téren.

Mindkét főszereplő személyiségéhez szorosan hozzátartozik az élet értelmére való folyamatos rákérdezés, az aktuális dolgokra való folyamatos reflektálás. Kifejezetten gondolkodó, filozofáló emberek attól függetlenül, hogy következtetéseik helytállóak vagy sem. Topi filozofál többet, tudatosabban. Ő rákérdez az egyház, a vallás, a hatalom, a társadalom és saját életének értelmére, míg Riika gondolatai szűkebb körben mozognak, ritkán lépnek túl a vallás, a kunyhó életének, valamint az új tanok következményének határán. Mint láthattuk, Topi álmában kifejezetten lázadóan viszonyul környezetéhez, míg Riikát álmában is korlátozza valamiféle felette álló hatalom. A vörös vonal meghúzása miatti félelmük érthető, hiszen az ő szemszögükből nézve ez a tett egyet jelent az egyház és Isten, valamint a fennálló állami hatalom auktoritásának megdöntésével. Fontos tehát megjegyeznünk, hogy mind Riika, mind Topi kizárólag a saját világa felől képes értelmezni a társadalmi helyzetet, s innen nézve igazán eleven figurák.

Az elbeszélőnek a milió bemutatásakor az a legfontosabb szempont, hogy annak sivárságát, az életkörülmények embert próbáló voltát mutassa meg, s azt érvrendszerének szerves részévé tegye. Az érzékletesen bemutatott sivárság érzékelteti egyrészt az ott élők életszínvonalát, másrészt viszont részben felmenti őket a szellemi elmaradottság vádjá alól. Ez a milió, ahol a vallás mellett a népi hiedelemvilág eszméje is elevenen él, tudatlansága és szociális elmaradottsága miatt épp megfelelő közeg lesz az új lehetőséget csalárdul kínáló szociáldemokrácia eszméinek.

A narrátor jelenléte legszembetűnőbben az eseményekhez fűzött állandó kommentárjaiban mutatkozik meg. Ezen kommentárok végig jelen vannak a szövegben, mintegy magyarázatképpen, az olvasónak az értelmezéshez nyújtott segítségként. Úgy tűnik, mintha az elbeszélő szükségét érezné, hogy az olvasót egy bizonyos irányba orientálja, hogy folyamatosan ráébresszen az új tanok megoldást nem hozó, visszás voltára, az egyháznak és az államhatalomnak az alsóbb néprétegeket kihasználó érdekszövetségére.

⁵⁷ uo. 133.

Az elbeszélő kommentárjaiban többször magyarázza a történeteket, a körülményeket. A szereplők külső jellemzésekor például így indokolja megtörtétségüket:

„A vadon nyomta rájuk bélyegét.”⁵⁸

Az ilyesfajta kommentárok egy része befolyásolni kívánja az olvasót, mint amikor a család bemutatásakor az életkörülmények zordságát tárgyalva az elbeszélő a következő mondattal ad hangsúlyt a mondanivalónak: *„Nehéz volt az élet a vadonban!”⁵⁹*

A narrátor gyakran nyilvánítja véleményét az elhangzottakkal kapcsolatban:

„Nem lehet itt mit csinálni. Nem is lenne itt semmi baj, rossz szavak sem pukkadoznának, ha jobbak lennének az életkörülmények. De mitől válhatnának jobbakká? Az éhínség árnyéka lebeg e táj fölött...”⁶⁰

Ezzel kapcsolatban kell szólnunk arról, hogy az elbeszélő gyakran elbizonytalanítja olvasóját a szociáldemokrata tanokkal kapcsolatban, arra készíti, hogy gyanúval, fenntartással viszonyuljon azokhoz:

„Lehetséges az, hogy e nagyvilág tengelyét most kátrányba mártják, hogy új sebességgel kezdjen el forogni, surrogni, és abbahagyja a csikorgást, mint ahogy eddig az egész világ füle hallatára csak csikorgott?”⁶¹

Előfordul azonban az is, hogy a történetmondó egy mondat erejéig egyenesen az olvasóhoz fordul kommentárjában:

„Az újságokat azonban nemcsak olvasgatták, hanem már válogatni is tudtak közülük, de ha azt állítja a kedves olvasó, hogy valaki a vadonban élők közül abban az időben feltétlenül elhitte az újságok tartalmát és állításait, hát akkor bizony alaposan téved.”⁶²

Ezek a kommentárok a regény jelentős részét képezik, folyamatos jelenlétükkel, variációikkal az elbeszélő egy pillanatra sem hagyja, hogy az olvasó belefeledkezzen az események menetébe, vagy hogy más perspektívából értelmezze a történeteket, mint ő maga. Ezzel ellenpontosodik az egyes részeknek a szereplők szemszögéből való bemutatása, és ez elvezet a fokalizáció kérdéséhez.

Fokalizáció

E kérdéskörbe már belepillanthattunk a regény értelmezése kapcsán, s megfigyelhettük, hogy jórészt a főszereplők és a narrátor nézőpontja variálódik a

⁵⁸ uo. 133.

⁵⁹ uo. 132.

⁶⁰ uo. 135.

⁶¹ uo. 173.

⁶² uo. 218–219.

műben. Ezen nézőpontok kiegészítik, olykor hiteltelenítik egymást, így kaphat az olvasó koherens képet a történekekről. Úgy tűnik, hogy az elbeszélő nem tud és nem is akar lemondani teljesen saját szemszögéről, hogy az eseményeket mindkét oldalról láttassa. Az említett gyűlés a fokalizáció szempontjából is központi jelenete a regénynek, ugyanis a nézőpontok keveredése lesz itt megfigyelhető. A legmeghatározóbb nézőpont a gyűlésre érkező Riikáé, kinek szemszögéből a beszéd félelmetesnek, meglepőnek, ám idővel egyre érdekesebbnek és lebilincselőnek tűnik. Fontos momentum, hogy Riika épp istentiszteletről érkezik a gyűlésre, ahol a pap óva intette gyülekezetét a bűnös tanoktól. Az egyház a regény folyamán végig a régi világhoz való tartozást képviseli, erősíti, ezért saját létjogosultságát féltve a büntetésre figyelmeztetve támadja a párt legitimitását. A vallás mindvégig visszatartó erőként szerepel, melyet a köpölyöző Kaisa babonával kevert hite képvisel a legszembetűnőbben. A narráció végig fenntartja az egyház és az új tanok szembenállását, így kiéleződik a kettő közül való választás problematikus volta. Az elbeszélő Riika szemszögén kívül a saját maga fókuszát is hangsúlyozottan érvényesíti, iróniával fűszerezett kritikát fogalmazva meg a történekekkel kapcsolatban. Így a két nézőpont váltakozása révén lelepleződik az agitátor beszédének kétszínűsége.

A fokalizáció szempontjából nagyon érdekes része a regénynek, amikor a csótányok elemzik a saját, illetve a család körülményeit. Az állatok nézőpontjából a nyomor teljesnek látszik, s ez a fókusz remekül kiegészíti az elbeszélő környezetrajzát. A keretrészben a medve fókusza is szerepet kap, amikor az elbeszélő tudatja az állat gondolatait. A szereplők és az elbeszélő nézőpontja egy fejezeten belül is változik, sőt előfordul az is, hogy a narrátor ismerteti egyik szereplője gondolatát, amiből azonban a saját fókusza tűnik elő. Ez a fokalizációs játék az eseményekre való többsíkú rálátást tesz lehetővé.

Az elbeszélőnek a szereplők iránt érzett szimpátiája, megértése akkor is szembetűnő, amikor a hatalom vélt birtokosait a regény során negatív színben tünteti fel. Ennek egyik jellemző példája a szavazás epizódja, amikor az egészet „nemzeti hálókivetés”-nek⁶³ nevezi, a szervezők viselkedését így kommentálja:

„Mindnyájukon jól látszott a fontoskodás, a rendőr gögösen viselkedett, mint valami kormányzó.”⁶⁴

Érdekes megfigyelnünk azonban a narrátor főszereplőihez való viszonyulásának kettősségét is. Míg a fentebb vázoltak utalnak az elbeszélő és szereplői között lévő distancia kicsiny voltára, addig a parasztság tudatlanságát, gyámoltalanságát, cselekvésképtelenségét hangoztató epizódok állandó visszatérése

⁶³ uo. 240.

⁶⁴ uo.

épp e distanciát hivatott növelni. Azt gondolom, hogy az elbeszélő így fejezi ki a parasztság jellemhibáinak, tudatlanságának elfogadhatatlan voltát, ám ennek orvoslását szoros összefüggésben látja a szociális körülmények javításával.

Az események időtartama pár hét csupán, amit az elbeszélő nem távolít el túlságosan saját korától, így saját kompetenciáját is erősíti. Nem törekszik közvetlenül arra, hogy megbízhatóságát hangsúlyozza, sőt egyetlen gyenge próbálkozást kivéve („nem hazudok”⁶⁵) egy ízben épp az ellenkezőjét teszi:

*„A végtelen erdőkben élő szegények belső szenvedéseit a nagyvilág nagyon sok embere aligha tudja még csak megsejteni is. Ha létezik is egy mindentudó lény, hát akkor azt egyedül csak ő ismeri, de talán nem közli senkivel.”*⁶⁶

Ennek ellenére leírásainak konkrétsága, érvrendszerének logikus felépítése, folyamatos kommentárjai, kiszólásai, elbizonytalanító technikája mind arra motiválja az olvasót, hogy az ő nézeteit fogadja el.

Az elbeszélő attól eltekintve, hogy nyíltan rámutat Topi és Riika, azaz a parasztság jellemhibáira, szellemi korlátaira, mindvégig megértéssel viszonyul hozzájuk. Megpróbál rávezetni tudatlanságuk lehetséges okaira, lefokozott életvitelük bemutatásával felmenti hőseit a műveletlenségükkel kapcsolatban megfogalmazódó felelősség vádjá alól, mintegy a felsőbb rétegekre, az értelmiségre hárítva azt. Láthatjuk tehát, hogy Kiantónál a parasztábrázolás az értelmiséget, a hatalom birtokosait érintő éles kritikával egészül ki, annak ad alapot, mely társadalomkritika őket teszi felelőssé a parasztság civilizálatlanságáért. Regényeiben magatartásformákat, megoldási lehetőségeket vet fel és vet el, miközben az erősen társadalomkritikai mondanivaló a parasztság jellemhibáit sem rejti el, sőt, részben azokat is felelőssé teszi az alsóbb néprétegek életszínvonalának alakulásában. Fontos szerep jut az elbeszélőnek, illetve elbeszélő és szereplő viszonyának, nézőpontjaik ütköztetésének. Megfigyelhető volt, hogy az elbeszélő sem időben, sem térben nem távolítja el magát az eseményeket, ám intellektuálisan elhatárolja magát hősei jellembeli gyengeségeitől, tudatlanságától, míg morálisan többnyire azonosulni próbál velük. Mindazonáltal a regény elbeszélője észrevehetően szimpatizál hőséivel, illetve antihőséivel, kinek szociális helyzetét, társadalmi szerepét, az egyházzal, a vallással és a hatalommal való viszonyát, magatartásformáját, emberi értékeit vizsgálja.

⁶⁵ uo. 131.

⁶⁶ uo. 132–133.